

Шестеренко І.В.

доцент

Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського

ВЗАЄМОДІЯ МИТЦЯ І СОЦІУМУ НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ВІТАЛІЯ КИРЕЙКА

У статті досліджується споконвічна проблема митця і соціокультурного середовища, висловлюються причини того, що постать композитора залишається недооціненою, а його величезний різножанровий спадок – маловідомим і неприйнятним. Хоча визначний композитор володіє усіма рисами ідеального митця (такими, як талант, оригінальність, художній смак, неповторне бачення світу, правдивість, висока майстерність, розум), В. Кирейко не здобув того визнання, на яке заслуговує. Його надбання залишається маловивченою сторінкою історії вітчизняної музики і потребує подальшого дослідження та популяризації.

Ключові слова: творчість Віталія Кирейка, взаємодія митця і соціуму, композиторський стиль, закономірності музичної мови.

В статье выдвигается актуальная проблема творца и социально-культурной среды, исследуются причины того, что творчество композитора остается недооцененным и малоизвестным явлением. Несмотря на то, что у композитора есть все качества идеального художника (такие, как талант, оригинальность, художественный вкус, неповторимое видение мира, правдивость, высокое мастерство, ум), В. Кирейко не добился признания, на которое заслуживает. Его наследие остается малоизученной страницей в истории отечественной музыки и требует дальнейшего исследования.

Ключевые слова: творчество Виталия Кирейко, взаимодействие творца и социума, композиторский стиль, закономерности музыкального языка.

The article is dedicated to comprehension of a very actual problem of the artist and society. It describes the main reasons, why the great V. Kyreyko's value of different genres is underestimated and bad-known. In spite of having all qualities of ideal composer (such as a talent, originality, an artist taste, a special world's look, a high professionalism and intellect), V. Kyreyko's creation is a bad-studied page in the history of Ukrainian music and needs a further research.

Key words: Vitaly Kyreyko's creation, interaction of an artist and society, composer's style, regularities of the musical language.

Взаємодія митця і соціуму – це не тільки сучасне маловивчене соціально-філософське поняття, але й споконвічна проблема, що існує в будь-якому суспільстві.

За визначенням учених, “соціум – соціальна реальність як об’єкт соціологічної науки, тобто суспільство, яке розглядається в ракурсі загальних форм людської взаємодії... У зміст поняття соціум включаються особисті соціальні зв’язки та їх

об'єднання, ... культура, соціальні цінності та норми соціального регулювання” [1]. Мається на увазі природа стосунків людей один до одного, до чинників і умов життєдіяльності, стан особистості та її роль у суспільстві. Серед соціологів не існує однозначного розуміння соціуму і його співвідношення із суспільством. Одні розглядають терміни як синоніми, інші вважають, що поняття соціум ширше, ніж суспільство, оскільки соціум знаходить втілення і прояв не лише у вигляді суспільства.

Взаємодія митця і соціуму є важливою складовою актуальної на сьогодні нової науки біографічних досліджень, що відтворює правдиву історію України в портретах її видатних діячів. Адже при вивченні життєвого шляху беруться до уваги чинники, що обумовлюють можливість особистості існувати в умовах навколишнього середовища, а саме: її поведінка, вчинки, спілкування, погляд на оточуючий світ, історичні події та громадянські позиції в усіх проявах.

Наступна стаття має наміри розглянути взаємодію митця і соціуму під кутом зору однієї особистості – на прикладі творчого шляху корифея української музики, видатного композитора, Лауреата премій імені М.В. Лисенка та І.С. Нечуя-Левицького, народного артиста України Віталія Дмитровича Кирейка.

Музична спадщина композитора займає достойне місце в нашій культурі, є важливим етапом на шляху розвитку українського музичного мистецтва. Як зазначила доктор мистецтвознавства М.П. Загайкевич, він є композитором, “творчість якого глибоко вкорінена в національний ґрунт, ліриком і романтиком, наділеним даром тонко відчувати і сприймати все прекрасне” [2].

Композиторські задуми митця охоплюють різноманітні теми і практично всі музичні жанри, великі та малі музичні форми. Вражає надзвичайна насиченість і різноаспектність надбань митця – список його творів на сьогодні налічує 268 опусів. У творчому доробку є 5 опер, 4 балети, 10 симфоній, симфонічні поеми, увертюри й фантазії, 4 квартети, 2 тріо, квінтет, концерти для скрипки, віолончелі та подвійний з оркестром, “Симфонічні варіації”, “Поєма” та “Фантазія” для фортепіано з оркестром; величезна фортепіанна спадщина, серед якої – 10 фортепіанних сонат, цикли варіацій і п'єс; твори для скрипки, віолончелі, альту, всіх оркестрових і народних інструментів, а також 2 кантати, ораторія та понад 100 романсів і хорових творів.

Головна ознака, що відрізняє композиторський стиль В. Кирейка – це яскраво національні риси його музики. В ліричній наповненості емоційного настрою відчувається глибока поетично-психологічна думка, світосприйняття і світогляд українського народу. Композитор є справжнім носієм глибоких національних та класико-романтичних традицій української академічної музики. В його творчості органічно синтезуються національні та європейські здобутки.

В.Д. Кирейко вніс вагомий внесок у скарбницю національної музичної культури в першу чергу завдяки своїм найвідомішим музично-сценічним творам. На сьогодні ним написано **п'ять різножанрових опер**: драма-феєрія “Лісова пісня”, романтична драма “У неділю рано”, гротесково-сатирична феєрія “Марко в пеклі”, камерна комічна опера “Вернісаж на ярмарку” і новітня опера-драма “Бояриня” та **чотири романтичних балети**: “Тіні забутих предків”, “Відьма”, “Оргія” і “Сонячний камінь”.

По-справжньому важливою й великою подією не тільки в житті В. Кирейка, а й знаковою для української оперної творчості став вихід у світ його першої опери за

драмою-феєрією Лесі Українки “Лісова пісня” ор.18 (1957 р.), що зробила ім’я композитора всесвітньо відомим.

Митець виступив новатором-експериментатором на рівні жанрів, написавши перший в Україні Подвійний концерт для скрипки й віолончелі з оркестром, першу сатиричну оперу-феєрію “Марко в пеклі” та камерно-комічну оперу “Вернісаж на ярмарку”.

Продовжуючи лінію творчості М. Лисенка, М. Леонтовича, Л. Ревуцького, В. Кирейко підняв до рівня філософських узагальнень основоположні риси національного ментального світовідчуття в “Обробках пісень з Полтавщини” та в інших творах, в яких застосовується фольклор (особливо в опері “Лісова пісня”, в балеті “Тіні забутих предків” за повістю М. Коцюбинського, який стояв на порозі славнозвісного “шістдесятництва”, та в кращих вокальних та інструментальних творах).

Проявляючи особливий інтерес до української класичної літератури (всі лібрето музично-сценічних творів митця написані на сюжети українських класиків), композитор по-новому дав концепцію філософського *credo* Лесі Українки (згадаємо опери “Лісова пісня”, “Бояриня”, балет “Оргія”, психологічні романси на тексти поетеси). При тому розширена палітра жіночих образів, що піднімаються на високий рівень категорії трагічного. Відкриваючи заборонену раніше драму “Бояриня”, В. Кирейко по-новому заглиблюється в концепційний простір поетеси, передає не тільки поетику, а й соціально-політичне спрямування твору.

У своїй симфонічній творчості В. Кирейко продовжив лінію українського симфонізму та російських композиторів-“кучкістів”, включився в розбудову симфонічної музики як жанру й методу мислення після започаткованих симфонічних полотен Л. Ревуцького і Б. Лятошинського, які вже стали класичними. Використовуючи традиційні жанри й форми, композитор наповнює їх оригінальним змістом та творчою енергією, надає індивідуального відтінку кожному з них. Музика зображує живі образи героїв, їх почуття й колізії. В симфоніях митця відсутнє зовнішнє винахідництво і стилістичне перебільшення. Драматургія та засоби виразності підпорядковуються виразному розкриттю змісту, передачі ідей звеличення Людини, її внутрішнього світу. Ці ідеї гуманізму, характерні для всієї естетики романтизму, є визначальними і в творчості В. Кирейка.

Хоча видатний композитор володіє усіма рисами ідеального митця (такими, як талант, оригінальність, художній смак, неповторне бачення світу, щирість, цілеспрямованість, людяність, доброта, правдивість, обізнаність, майстерність, розум), В. Кирейко не здобув того визнання, на яке заслуговує.

Надбання українського корифея залишається маловивченою сторінкою історії вітчизняної музики. Достатньо вказати на відсутність портрету композитора в програмах вивчення курсів історії української музики вищих та середніх мистецьких навчальних закладів. Шкода, що постать митця залишається недооціненою, а його спадок – маловідомим і неприйнятим. Музика Віталія Кирейка досить рідко звучить на концертній сцені, а тим більше по радіо чи телебаченню. Більшість творів композитора невідомі слухачам через те, що не були опубліковані. Соромно, що навіть студенти консерваторій практично нічого не знають про його величезний доробок.

В. Кирейко весь час залишається відчуженим від соціуму, не отримуючи його підтримки: митця не сприймають серйозно в Спілці композиторів, вважаючи його манеру писати застарілою, догматичною, меншовартою. Серед п'яти талановитих різножанрових опер композитора чотири були поставлені на оперних сценах Львова і Києва, але йшли зовсім недовго, так само, як і чотири романтичних балети митця. Сатиричну оперу-феєрію “Марко в пеклі” за драмою І. Кочерги режисери так і не зрозуміли. В. Кирейко, за його словами, “40 років безрезультатно сватався з нею до Київської опери” [3]. А знакова новітня опера-драма В. Кирейка “Бояриня”, написана в 2003 р. за драмою геніальної Лесі Українки, побачила світ на сцені Національної опери лише в концертному виконанні в квітні 2008 р. (диригент-постановник – народний артист України І. Гамкало). Шкода, що після двох успішних вистав про оперу знову “забули”, як і про попередні твори корифея. Можливо, це відбувається через надмірну скромність композитора, невміння “пробитися” крізь соціально-адміністративні інстанції та небажання принижуватись і просити керівників виконати його музику, яку вони вважають національно упередженою, традиційною, застарілою.

Дійсно, все своє творче життя Віталій Дмитрович залишається “хранителем” національних і класико-романтичних традицій, що передалися йому від вчителя – Л. Ревуцького. Згадаємо, що в історії музики поряд з новаторами завжди були композитори, сформовані своєю епохою, які продовжували нести чашу традиційних естетичних надбань, залишаючись вірними власному творчому “креду”. У роки розвитку антиромантичної тенденції першої половини ХХ ст. (творчість С. Прокоф'єва, І. Стравинського) зберігачем традицій романтичної епохи був Р. Глієр, вчитель Л. Ревуцького. У Росії поруч з новаторами працювали такі композитори, як Г. Свиридов, Т. Хренников, Ю. Шапорін, В. Шебалин, Б. Чайковський та інші хранителі традицій. Їхня творчість високо оцінюється росіянами. Хочеться, щоб і українці навчилися цінувати за життя своїх талановитих митців, які оберігають духовне надбання нації, а не возвеличували їх після смерті.

Усіх, хто спілкувався з Віталієм Дмитровичем, вражає його всебічна обдарованість й енциклопедична обізнаність у багатьох галузях людського знання: крім іноземних мов (він володіє німецькою, французькою, англійською, іспанською та італійською), композитор добре обізнаний з історією (особливо українською), літературою, поезією, усіма видами мистецтва. Маючи чудовий літературно-поетичний дар, він власноручно написав лібрето до опер “Лісова пісня” та “Марко в пеклі”. Як яскравий публіцист, він постійно виступає в пресі з критичними статтями, ратуючи за справжнє професійне музичне мистецтво.

Видатна особистість, визнаний корифей, Віталій Дмитрович завжди залишається скромною людиною. Характер В. Кирейка відповідає інтровертному типу особистості, тобто заглиблений у свій внутрішній світ, який глибоко переживає душею всі події, схильний до трагічних сплесків. Як згадує його колега-композитор Геннадій Ляшенко, “за своєю натурою Віталій Дмитрович – м'яка, інтелігентна, не схильна до конфліктів чи категоричних суджень людина. Але якщо йдеться про важливі речі в мистецтві, то він непохитно дотримується тих високих принципів, що дістались нам у спадок від великих попередників, сміливо захищає їх. У ньому прокидається темперамент

публіциста, коли приходиться виступати з трибуни або в пресі. І це робить йому честь, бо він рішуче та відкрито захищає справжні цінності в мистецтві” [4].

За спогадами колишнього творчого побратима Антона Мухи, В. Кирейко ніколи “не афішує себе, швидше ладен приховувати свої достоїнства й переваги. З одного боку, він знаний в Україні і за її межами композитор, педагог, музичний діяч, автор великої кількості творів у всіх традиційних музичних жанрах академічного рангу. Він – володар почесних звань, премій, наукового ступеня і педагогічного звання, зрештою, має і неформальний заслужений авторитет. А з іншого боку, він, як автор, не мав змоги почути цілий ряд своїх творів у живому звучанні... Зате критики, здатні безжально “хвищнути” автора, знаходяться... Не вміє Віталій “подавати” себе, обходити всі перепони. Не менеджер. Не “сучасний”. Він пише музику не на продаж, не на замовлення, не на догоду швидкоплинній моді. Пише так, як підказує йому своє “я”, своє переконання, своя совість” [5].

Як писала М. Шагинян, «єдиний вірний критерій музики – це характер її дії на слухача. Якщо вона очищує, організує, піднімає його душу, пробуджує в ньому благородні та мужні начала, допомагає йому боротися з хаосом, стихійністю, з низькими початками характеру, направляє його на великі історичні здійснення, нарешті – гармонізує та з’єднує його з усім людством, значить – це справжня музика, яка йде в авангарді своєї епохи. І якщо навпаки, вона розв’язує в людині її низьке, чуттєве, хаотичне, дрібнить і руйнує душу, то... вона реакційна, брехлива, шкідлива, огидна самій природі того, що греки називали «мелосом» [6].

Музику В.Д. Кирейка сміливо можна назвати справжньою, адже спілкування з нею приносить естетичну насолоду, спонукає слухача до очищення душі, допомагає забути про складності життя.

Композитор протестує проти соціальних несправедливостей в усіх сферах життя, виступає за свободу і незалежність українського народу, відродження його духовності та примноження культурних традицій. Про це свідчить і критико-публіцистична спадщина митця. Виступаючи в пресі, по радіо й телебаченню, В. Кирейко висловлює свою непохитну громадянську позицію, проповідує високе класичне мистецтво і фольклорні традиції нашого народу, гостро критикує примітивну “попсу”, що, за його думкою, калічить душі молоді. Гострі, мов лезо, слова В. Кирейко спрямовує проти антихудожньої маскультури, порно- і відеопродукції, які є «духовною отрутою, не менш згубною для дітей і молоді, аніж гіперінфляція, економічна криза і злидні» [7]. У своїх музикознавчих працях, як і в усій творчості, В. Кирейко пропагує високі класичні ідеали, показує приклад служіння справжньому реалістичному мистецтву. Роль музично-громадського діяча – невід’ємна складова його портрету.

Життя завжди розумніше за всі судження критиків. Треба подивитись ширше на людину, щоб доторкнутися до суспільної значимості задумів митця-громадянина. Творчий шлях В. Кирейка не був легким: митцеві прийшлося пережити голодомори, війну та труднощі соціально-історичних змін. Проте художник залишився гуманістом, вільномислячим українським патріотом, який завжди вболіває за долю свого народу, збереження рідної мови, традицій та духовної культури нації.

Непокірний, волелюбний дух і небажання підкорятися передалися В. Кирейкові спадково від дідів і прадідів козацького роду.

Композитор згадує, як за його дитинства сім'я мусила весь час переїжджати з села в село через цькування батька за організацію хорів, що виконували твори М. Леонтовича, М. Вериківського, М. Лисенка та народні пісні. Це вважалося проявом “буржуазного націоналізму” і “церковщини”. У середині 1920-х років усі родичі композитора, які були трудолюбивими селянами-середняками з багатодітними сім'ями, постраждали від політики “розкуркулювання”: дідусь по батьковій лінії змушений був покинути хату й усе господарство, щоб не бути висланим до Сибіру, бабуся по материнській лінії віддала більшовикам мішок дорогоцінних речей в обмін на дозвіл залишитись у власній оселі. Усі вони померли під час голодоморів 1933 і 1947 років. Батьки Віталія Кирейка, щоб врятуватися від смерті, варили суп з лободи й кори дерев. Матір композитора, Віру Яківну, було виключено в 1933 р. з педагогічного технікуму як “класово ворожий елемент”. Віталій ходив до дитсадку, в якому після голодомору майже всі діти повимирали від голоду.

З раннього дитинства в майбутнього композитора виникав протест проти страшних дій партійців і бажання боротися з соціальними несправедливостями життя. У трагічні періоди історії в душі митця формувалась ідея справжньої любові до України, непоказного патріотизму, що стало генетичною рисою його характеру. Вихований у складних спартанських умовах важких повоєнних років, він не прагне значних матеріальних благ, задовольняючись більше “духовною їжею”. Музика посідає найголовніше місце в його житті.

У роки формування композитора на становлення його світоглядних позицій вплинули такі соціально-політичні події, як Постанови ЦК ВКП(б) 1948–1949 років, цькування і винищення української інтелігенції, звинувачення у “буржуазному націоналізмі”, голодомор 1946–1947 рр. Творчість митця несе на собі карб трагічного часу, який винищував цілі покоління, ламав життя мільйонів людей. Індивідуальна позиція В. Кирейка полягала в збереженні чистих національних джерел, у міцних традиційних музичних принципах, далеких від стильових пошуків модерних засад. Він ставився з особливою пошаною до творчості основоположника української класики М. Лисенка, продовжуючи традиції свого вчителя, Л. Ревуцького та улюблених романтиків, композитор “оберігає” свій смак, лишаючись у своєму поетичному світі внутрішньо відчуженим від музичного процесу, який іде врозріз із його ідеалами. Правильно відчуваючи народнопісенну основу, композитор творчо узагальнює український мелос, шукає своїх особливих виражальних засобів. Таким чином, музична мова В. Кирейка є своєрідним сплавом національно-народного й індивідуального начал.

На хвилі повернення тенденцій романтичного реалізму творчість В. Кирейка набуває нової актуальності. Людству, яке стомилося від антигуманної жорстокості й морального розтління, хочеться відчутти гармонію, чистоту та красу життя. Цим пояснюється новий інтерес до ніби призабутої музики В. Кирейка: останнім часом, хоча й не зовсім часто, вона знову оживає на концертних сценах України, пробуджуючи у слухачів теплі емоційні почуття, полонить їх задушевною мелодичною мовою та життєдайною образно-емоційною силою. Музиканти-виконавці намагаються віддати борги митцю, відновлюючи концертне життя його творів.

Можна сказати, що композитор пережив періоди розквіту і слави, забуття і нового відродження своєї музики. Невмирущість його творчості коріниться у національно означеній специфіці композиторського стилю, а також у “особливій емоційній сфері його творів... , пройнятих високим етичним пафосом, романтичною піднесеністю почуттів, духовною чистотою і м’яким ліризмом, що так близькі ментальності українського народу” [8].

Таким чином, творчість Віталія Кирейка в аспекті митець і соціум дає широкі, багатоаспектні перспективи вивчення людини і творця, який недооцінений нами, сучасниками, і потребує об’єктивної уваги. Розглядаючи взаємодію митця і соціуму, можна зробити висновок, що чим талановитіший митець, тим глибше він відчуває всі протиріччя суспільства і, розуміючи власне призначення, з гідністю намагається виконувати свою місію. В. Кирейко бачить своє покликання у відродженні і збереженні найцінніших для української нації здобутків – народних традицій і джерел, а також класико-реалістичного романтичного напрямку в музиці. Наступні покоління музикантів будуть з повагою вивчати його спадщину, розвивати ті цінні здобутки, що закладені в працях митця.

Література

1. Соціологія : терміни, поняття, персоналії. – Львів : Новий Світ – 2000, 2004. – С. 355;
2. Загайкевич М. Після сорокарічного забуття. Опера В. Кирейка «Лісова пісня» на сцені оперної студії Національної музичної академії ім. П. Чайковського / М. П. Загайкевич // *Культура і життя*. – 1999. – 11 грудня;
3. З особистої бесіди з В. Кирейком від 22. 05. 2005;
4. Спогади Г. І. Ляшенко. Рукопис знаходиться в особистому архіві автора – І. Ш.;
5. Муха А. І. В. Кирейко на відстані і зблизька / А. І. Муха / *Рукопис знаходиться в особистому архіві автора* – І. Ш.;
6. Шагинян М. С. Воспоминания о С. В. Рахманинове / Мариэтта Сергеевна Шагинян / *Воспоминания о Рахманинове*. – Т. 2. – М., 1957. – С. 136. Переклад автора – І. Ш.;
7. Кирейко В. Д. «Екзем», «Жаба в дирижаблі» та інші. Деякі міркування про музичну кон’юнктуру // *Українська газета* / 13. 06. 1992;
8. Загайкевич М. П. Митець і доба. Віталію Кирейкові – 70 / М. П. Загайкевич // *Культура і життя*. – 1997. – 5 лютого.